

Tomislav Mrkonjić

## ŽITIJA RIMSKIH CESAROV. VJERNOST IZVORNIKU I ORIGINALNOST PRIJEVODA

*dr. sc. Tomislav Mrkonjić, Vatikanski tajni arhiv, Vatikan, izvorni znanstveni članak*

UDK 929.731(37)  
262.13:929  
003.349.12

*Pitanje ovisnosti o predlošku, odnosno originalnosti prijevoda Kožičićevih „Žitija rimskih papa i careva” dijelom je riješio Günther Tutschke, ali samo za životopise rimskih papa, zbog toga što nije poznao predložak za životopise careva. Budući da je autor ovog članka utvrdio da je Kožičiću kao predložak za životopise careva poslužilo djelo G. B. Cipellija (humanističkim imenom Egnatius), De Caesaribus libri tres, ovom prilikom predstavlja ambijent u kojem je nastao prijevod, uspoređuje strukture predloška i prijevoda, zatim tekstove tzv. ekskursa (Od gospodstva Partov i Prsijanov; Vazetje Rima; Mahometa početije; Od početija turačkago) i pojedinih životopisa, te zaključuje da je Kožičić u prijevodu pokazao određenu originalnost glede strukture, glede izbora i obrade ekskursa, svojevrsnih malih poglavlja s istočnom tematikom, glede prijevoda pojedinih termina, i u puno slučajeva upotpunio datumima i podacima iz lokalne, osobito južnoslavenske povijesti.*

**Ključne riječi:** *Giovanni Battista Cipelli (Egnatius); Šimun Kožičić Benja; glagoljske tiskane knjige; glagoljica; rimski carevi; rimski pape*

### 1. Uvod

Günter Tutschke u svojoj doktorskoj disertaciji o Kožičićevim Životopisima rimskih papa i careva donio je, pored ostaloga, i malu synopsu, odnosno usporedbu tekstova predloška i prijevoda za prvi dio, tj. za živote papa (Tutschke, 1983: 286-299); za živote careva, ostavio je, međutim, pitanje otvorenim jer za taj dio nije bio našao djelo iz kojega su životopisi careva bili prevedeni. Budući da je sada traženi predložak poznat, moguće je napraviti sličnu usporedbu i donijeti barem neke zaključke glede Kožičićeva prijevoda, zapravo svojevrsne redakcije tog drugog dijela, odnosno niza rimskih careva.

Da bi se utvrdila razina vjernosti predlošku, ili originalnosti Kožičićeva prijevoda može se krenuti od općeg prema pojedinačnom. U tom smislu osvrnut ću se najprije na ambijent u kojem je Kožičić živio i djelovao i ukazati na obiteljske, društvene i crkvene veze koje su sigurno utjecale na njegovo djelovanje kao biskupa i posebno na njegov rad na izdavanju glagoljskih knjiga; zatim usporediti strukturu Cipellijevih životopisa rimskih careva s istim Kožičićevim životopisima, donijeti tekstktove *ekskursa* koji se nalaze unutar niza careva, te dva teksta životopisa kao primjere indikativne za Kožičićev način prevodenja. Na temelju tih usporedbi donosim neke značajke Kožičićevog prijevoda. U svim tim primjerima koristim drugo izdanje Cipellijeve knjižice koje je tiskano kod Alda Manuzija u Veneciji 1517, kao što je navedeno u literaturi.

## 2. Povijesni ambijent

Glede ambijenta, u svojim dosadašnjim člancima istaknuo sam, između ostalog, veze između Istre, Rijeke i Venecije, odnosno veze između humanista koji su djelovali u tom krugu. Ujak Kožičićeva oca bio je Contarini (*r. 1101*: „Frančisko Kontarin Bnetak husarov poglavije babe mojeje: otčinje matere prisni brat”); dvojica venecijanskih patrijarha u to vrijeme bili su također Contarini: Lodovico (samo 1508) i Antonio (1508–1524; posvetio ga je splitski nadbiskup Zane). Kardinal Gaspare Contarini (Venezia, 1483 – Bologna, 1542) predsjedao je komisiji (1536) koja je u Rimu trebala pripremiti reformu Katoličke crkve, a Kožičić je aktivno sudjelovao na Laternskom koncilu koji je između ostalog imao u programu i tu reformu.

Petar Pavao Vergerije mlađi (1498–1565), oženio je 1526. Dianu Contarini; nakon prerane smrti žene Vergherije je postao svećenik i 1536. modruški biskup, dakle Kožičićev nasljednik. Vergerije dopisivao se s G. B. Cipelijem *Egnacijem* (1478–1553), a Matija Vlačić Illirik (1520–1575) bio je Cipelijev učenik u njegovoj školi kod Svetog Marka u Veneciji. Vergerije, kao modruški i poslije koparski biskup (rujan 1536) bio je u vezi s kardinalom Gasparom Contarinijem (1483–1542). Kao protestant, zajedno s Primožom Trubarom (1508–86) i drugima iz kruga oko tiskare u Urachu (Stipan Konzl Istranin, Grga Vlahović, Juraj Juričić, Matija Živičić) tiskali su na glagoljici, ćirilici i latinici, u samo tri godine (1561–1564) 25000 knjiga na govornom jeziku.

Ako pretpostavimo veze Vergerija i Kožičića, možemo se pitati, nije li uraškom krugu riječka glagoljska tiskara mogla biti, barem pod nekim vidom, prethodnica. Značilo bi to da je Kožičić bio katolički reformator u smislu unutrašnje obnove Crkve, dok je Vergerije tu baštinu darovao protestantima. Jedan i drugi su vjerojatno knjizi namijenili i misionarsku ulogu, u smislu da svoje tiskane knjige podijele kršćanima na području koje je već bilo pod Turcima, jer knjiga nije bila u takvoj opasnosti kakvoj bi se izložio živ čovjek misionar. (Mrkonjić, 1991, 2007)

Ovom prilikom dobro je podsjetiti da je Kožičićeva glagoljsko-tiskarska baština ipak na neki način vraćena u Rijeku. Naime, Franjo Glavinić (1585–1652) je 1621. iz Uracha prenio protestantsku tiskaru u Rijeku i počeo s pripremanjima za tiskanje crkvenih knjiga glagoljicom. Car Ferdinand II. poklonio je 1625. tu tiskaru rimskoj Kongregaciji

za širenje vjere. Tako je svojevrsna Kožičićeva katolička reforma imala svoj sretni svršetak.

### 3. Usporedba struktura dvaju djela:

U ovom i sljedećem poglavlju donosim strukturu i tekstove predloška i prijevoda radi neposredne usporedbe<sup>1</sup>. Radi referencija zvjezdicom „\*” su označene stranice (naknadno upisane), i kosom crticom „/” odjeljak kod Cipellija (izdanje iz 1517); malim slovom „r” označava se redak kod Kožičića prema latiničkoj transkripciji Anice Nazor (Nazor, 2007). U tablici strukture u obliku zagradama naznačene su godine vladanja pojedinog cara.

---

<sup>1</sup> Budući da se ne radi o kritičkom izdanju teksta, nego samo prenošenju radi usporedbe, nisam ispravljao pravopis u latinskom tekstu, a Kožičićev sam vjerno preuzeo iz navedenog izdanja A. Nazor.

|  |   |  |   |
|--|---|--|---|
| Usporedba strukture  |   |  |   |
| Cipelli  |   |  | Kožičić   |
| Naslovnica i sadržaj *0,1  |   |  | Naslovnica  |
| Predgovor – Pismo Giacomu Minucci *2-3   |   |  | Pismo T. Nigeru   |
|  |   |  | [Životopisi papa]   |
|  |   |  | Životopisi careva   |
| Uvod – „Praefatio - Benevolo lectori” *4-6                                       |   |  | -   |
| Liber primus   |   |  | -   |
| C. Iulius Caesar Dictator (101-44)<br>→ Arcadius et Honorius (395-423)<br>* 7-25 | Alexander Severus (222-235)<br><i>De Parthorum et Persarum imperio</i> *14/2-15/2                   | Julij r.2<br>→ Arkadij i Honorij r442      | [Rimsko carstvo]  |
|  | Iulius Maximus (235-238)<br><i>Romae captivitas</i> *25/2-26/2                                      |  | Aleksandar Sever r174<br><i>Od gospodstva Partov i Prsijanov</i> r192<br>Maksimian Julij r244                               |
|  |   |  | Vazetje Rima r455   |
| Liber secundus – Uvod  |   |  | -   |
| Theodosius Iunior (408-450) *27<br>→ Constantinus [XI. Dragases] (1449-1453) *49 | <i>Brevis enumeratio eorum, qui post Valentinianum</i> [423-455] <i>Romae rerum potiti sunt</i> *28 | Teodožij Mlajši r478<br>→ Konstantin r1010 | Kratko počitanje iže gospodovali sut v Rimi: po Valentinijanu r499– 505   |
|  | Fl. Valerius Martianus [450-457]- Nunc imperatores Constantinopolitanos...                          |  | „Slede odsle carigradski cesari” r.505<br>Marcian r. 506  |
|  | <i>Maomethis ortus</i> *31  |  | Mahometa početije r599  |
|  | [ <i>Imperium Romaniae</i> ]*46-47  |  | [Latinsko carstvo] r941-963   |
|  | <i>Lascarorum stemma</i> *47  |  | -   |
|  | <i>De Bysantio</i> *49  |  | -   |
|  | <i>De origine Turcarum</i> *51  |  | Od početija turačkago r1030   |
| Liber tertius – Uvod   |   |  | -   |
| Carolus Magnus (800-814) *55<br>→ Maximilianus (1486-1519) *69                   |   | Karl Veliki r.1143<br>→ Karl 5. r.1474     | „Cesarstvo na Francoze”<br>Karl Vel. - Arnulf   |
|  |   |  | Nimci – iz Saksonije<br>Oton 1–Konrad II.od Svevije – Filip r.1327<br>Rudolf I. Habsburg r.1357- i dalje ostali do Karla V. |
|  |   |  | Azbučno kazalo imena papa s referencijama na „karte” (listove).   |
|  |   |  | Kolofon   |

#### 4. Usporedba *ekskursa*:

| Cipelli   | Kožičić   |
|---|---|
| [1.] De Parthorum, et Persarum imperio  | Od gospodstva Partov i Prsijanov. ( <i>r.</i> 192)  |
| <p>Non alienum ab instututa serie fuerit, quando post hac Persarum arma in oriente, post parthica toties erunt referenda, si brevis imperium utriusque populi, tum ad nostram aetatem in eo terrarum tractu regnorum seriem perstringam. Primus igitur Parthis Arsaces libertatem asseruit ad eam diem cum caeteris orientis populis regibus Macedonum obtemperantibus, a quo ad Artabanum regem perpetua Arsacidarum gloria per quadringentos, et amplius annos floruit, dissidentibus inter se Syriae regibus. Parthis vero per haec tempora varia admodum fortuna cum Romanis contententibus, Artaxerses Persa, vir obscuris admodum parentibus ortus, genti suae, veterem imperij gloriam restituit. Triplicique praelio Artabano cum tota Arsacidarum familia caeso Persas orienti iterum imposuit. Quorum imperium ad Chosroen usque regem, et Heraclium imperatorem per quadringentos annos mansit, gravibus praelijs, alternante fortuna, cum Romanis interim gestis. Qua tempestate Sarraceni ex Arabia profecti, Maomethe duce, novi delirij authore, Persas primum, mox Romanos varijs et ingentibus cladibus afflixere, floruitque Sarracenicum nomen, Persico sublato, adeo ut non contenti Asiae imperio, maximam Europae partem sibi subiecerint ipsam etiam terram Italiam (quod horreat meminisse animus) mari, terraque foede per ducentos et amplius annos populati. Mox praevalentibus Turcarum rebus, divisum in oriente imperium est, Sarracenis Aegyptum, et Asiam ad orientem sibi vendicantibus, Turcis propiores Europae provincias per nostrorum principum significationem occupantibus, repressaque interim gentis in Christianum nomen infestissimae rabies Gallorum armis Europae principum, communi expeditione, auctoribus tamen Francis in eos sumptae, et Hierosolyma nobis restituta. Caeterum nostrorum discordiae rebus in Asia labentibus, et modo Tartaris, modo Sarracenis de imperio contententibus, Asiae pars quae a Tauro ad Euphratem protenditur, servorum imperio, reliqua ad Hellespontum Turcis cessit. Interim centesimum abhinc et amplius annum, Tamberlantes inter Scythas humili loco natus ex gregario milite ordinis primo, mox exercituum ducato, Parthis imperium astruens, victis omnibus finitimis gentibus, Syriam cum tota Aegypto populatus est, inde in minori Asiae Paizeti Turcarum principi congressus, eum captum cum tota gente ad internitionem caesa, in vinculis habuit, victorque domum reversus, urbe etiam Marchanti populosissima a se condita, et victarum gentium spolijs ornata imperium moriens duobus filijs reliquit. Quorum dissidio res</p> | <p>Pristojati hoće načetomu redu: ako rećemo sade na krat-<br/>                 ci Prsijanov i Partov cesarastvija i obojogo plka kraljeva-<br/>                 nija čin v strane onoj daže do našego vrimene ki bil jest ako ukaže-<br/>                 mo: zanje da otsele naprvo potrebno budet nam pomenuti već-<br/>                 krat va Istoce Prsijanov i Partov oružija ili rati. Parti tatarski rod sut strannici v Suriiji. Sije Arsaces oslobodi: iže s proćimi narodi istoćnimi bugarskim kraljem rabo-<br/>                 tahu preje. Od Arsaca daže do Artabana kralja večnaja Ar-<br/>                 sacid slave proseja: let 400 i veće: raspirajućim se meju so-<br/>                 boju surskim kraljem: Parti že v sija vrimena različnoju srićeju<br/>                 brahu se s Rimljani. Artažrses Prsijan muž od tmenih mnogo ro-<br/>                 ditelj rojen povrnu staru slavu narodu svojemu: i trojim bo-<br/>                 jem Artabana pobiv sa vsim kolenom Arsacid: vseli sopet<br/>                 Prsijane va Istoce. Ihže cesarastvo sastoja daže do Kozroja kra-<br/>                 lja i Erahlija cesara: let 80 [<i>zapravo 400</i>] stvoriv meju tim velikije rati s Ri-<br/>                 mljani nestanovitiju srićeju. Koje vrime šadše Saražini ot Ara-<br/>                 bije Mahometom vojem: i tvorcem novoga bezumija umučiše razli-<br/>                 čnimi i velikimi poboji Prsijane preje: potom že i Rimljane. I procvate<br/>                 saražinskoje ime: po otjatiji prsijanskago. I nezadovoljni o cesaras-<br/>                 tviju Asije podložiše sebi veliku čest Europe: samu opće V-<br/>                 lašku zemlju robiše 200 let i veće. Potom že premagajućej tur-<br/>                 skoj strani razdvoji se cesarstvo va Istoce. Posebiše sebi<br/>                 Saražini Ejupat i Asiju na istok: zauješe Turci bližnjeje str-<br/>                 ani k Europi: načelnikov naših lenostiju i nemarnostiju. Usta-<br/>                 vljena bisi potom francoskim oružijem neprijazivna vstoka na-<br/>                 roda togo protivu krstijanom: prijatoju općenoju ratiju protivu njim<br/>                 od načelnikov Europe: tvorećim Francozom: i</p> |

tanta indole parta, retro facile abijt. Stetit tamen re-  
gnum trans Euphratem filijs incolume ad Usuncas-  
sanum usque qui cum Maomethe etiam conflixit.  
Variatum demum in his terris re aegyptiaca in-  
terim florente, donec auditum est aetate nostra Pso-  
phis nomen unius ex Usuncassani haeredibus (uti  
credi volunt) fortuna servati, qui magno hominum  
favore ad imperium ascitus, veluti haereditarium  
odium cum Turcis exerceat.

povrnut bisi njim  
Jerusolim. Potom že krstijanskim razmerenijem:  
padajućim stv-  
arem našim va Asiji: i borećim se meju soboju  
Tatarom i Saraži-  
nom o cesarastve: čest Asije jaže od gori Tavis daže  
do Euf-  
rata riki protežit se dopade cesarastviju Rab: ježe  
jest Saražinom:  
ostavšaja k tesnom carigradskomu Turkom. Po seh  
jest ninje oko-  
lu 130 let da Tamburlan od niska mesta rojen meju  
Tata-  
ri od služeća vojina jednomu tovarišu glava bisi  
preje: po-  
tom mnogim. Sa Cesarastvo podvizaje Partom:  
pobediv vse na-  
rodi okolušneje popleni Suriju i vas Ejupat. Potom  
boj bijući  
s Pazaitom 4. turačkim carom v Natoliji pobi Turke  
bez utoč-  
nika: cara že živa je i va uze ime. I jegda vračaše se  
domov  
vodi ga za soboju piša i okovana: zlatim sinžiom:  
jakože pobe-  
ditelj: i grad sazida velik zelo: jegože Markanti  
nareče:  
naseli ga: i pobejenih ljudi rubeži ukrasi. Umiraje  
dvima sin-  
ma cearastvo ostavi. Kiju nesložnijem rič toliku  
teškoju pri-  
bavljena lahko ide nazad. Sta ničtože manje  
kraljevstvo ce-  
lo sinom prek Eufrata daže do Usumkašana: kralja  
od Prsije:  
iže s Mehmetom 8. carom boj bi: leto okolu 1480.  
Različno potekle  
sut potom stvari va onih stranah: cvatećej nikada  
str-  
ani ejupatscej: nikada turačkoj: dojedeže slišano bisi  
v naše  
vrime Sofjino ime: jednogu od Usumkašanovih  
naslednikov srić  
eju shranjenago: iže velikim pristanutijem vsih na  
cesarastvo  
zveden: jakože nasledovateljnu vznenavidost imat  
k Tu-  
rkom i neprestannu rat i ninje. Na vrnimo se juže k  
cesarom.

| Cipelli   | Kožičić   |
|---|---|
| [2.] Romae captivitas   | Vazetije Rima. (r. 455)   |
| <p>Non potui non vehementer mirari tantam vel temporum iniuriam, vel scriptorum inertiam, tum veterum, tum recentium fuisse, ut cum Romam orbis reginam captam ab Alarico Gotthorum rege, anno post eam conditam millesimo C.LXIII. certatim omnes memoriae prodant, seriem tamen rei, aut indagandum non censuerint, aut indagatam tanquam rem plane ignobilem nec scitu dignam oblivione involverint. Pro Deum, hominumque fidem, Urbs orbis totius Regina, quaeque eo auspicio condita credatur, ut caput orbis semper esset, et quae toties de barbaris gentibus, orbeque triumpharat, capitur gothico astu, et interim rei series, ordoque nescitur? Ego vero id minime patiar, et omnis atiquitatis illustrandae studiosus, hanc quoque rem tam memorabilem non negligam. Astu autem barbarico capta traditur in hunc ferme modum, quem Procopius solum ex omnibus, quos legi, tradat, ut mirer ab interprete vel rem totam dissimulatam, vel cum in mutilum graecum codicem incidisset, non animadversam. Ille igitur in hanc sententiam. Obsederat Romam Alaricus iam biennium, nec Honorius, qui Ravennae desidebat, aut fere suppetias poterat, ut audebat. Nam cum nihil minus, quam de urbis salute sollicitus esset, Stilicone interfecto, ducem exercitui minime praefecerat, qui rem adversus Gothos administraret. Unde Gotthis obsidendae urbis cogitatio, Romano milite aut dilapso, aut segniter rem agente. Verum eam frustra obsessam, cum expugnare vi non possent, ad dolum hostis barbarus vertitur, profecionem in patriam simulat. Trecentosque iuvenes, corporis et animi vi praestantes deligit, quos Romanis principibus dono det, instructos prius, ut omni obsequio dominos suos promereri studeant, et ad certam diem circa meridiem, cum Romani principes somno, vel otio vacarent, ad Asinariam portam advolent, interfectisque improviso insultu custodibus, portam sibi praesto futuro aperiant. Interea Gotthi cum reditum alia, atque alia deesse sibi simulantes differrent, trecenti illi iuvenes occasione egregie usi, portam statuo die suis aperiant, et intromissus Gotthus maiore ignominia, quam damno urbem omnem populatur. Sunt qui Probae illustris foeminae et opulentissimae opera patefactam Gotthis portam existiment, cum plebem Romanam passim fame, et morbis pecudum more cadentem miseraretur. Duo sunt cognitu non indigna. Unum edictum ab Alarico fuisse, ut quicumque in templa divinorum confugerent, praecipue Petri et Pauli, his nulla vis inferretur, quod et summa fide servatum. Alterum, quod cum nuntiatum Honorio esset Ravennae Romam perditam, credit ille de pugnaci Gallo, cui nomen erat Romae, significatum esse, admiratumque vehementer tum subito periisse eum, qui cum paulo ante festivissime luserat. Adeo socordis ingenii princeps, nec quoquam omnino paternae, aviteque virtutis referens: quod et Arcadio fratri vitio datum est. Nam Eudoxiae uxori addictus, cum alia improbe fecit, tum Chrysostomum antistitem sanctitatis et eruditionis egregiae uxori plus aequo inseruiens, in exilium egit.</p> | <p>Leto 1164. Od sazidanija Rima: rojstva že Gospodnja 412. Rim vsemu miru glava: iže pobedil biše narodi i vas mir vazemljjet se gotskuju lastiju. Ležali biše Alarik gotski kralj 2 leta juže pod Rimom: Onorij že: iže v Raveni biše tag-da ne mogaše pomoći Rimu: ili ne smejaše. Na pokle zaman podsedem vazeti ga silom ne može: obrnu se na šegu barbarski ili divji neprijatelj. Povraćenije na otočasto tvorit: i izbra 300 junakov siloju tela i srca poglavitih: ježe darujet rimskim načelnikom: naučene preje: da ugoditi poskrbet gospodi svojej v-sakoju služboju; i na otlučeni dan: okolo poludnika jegda bi rimski načelnici nastojali snu ili prazdnovaniju: pritekli da bi k Osalskim vratom: i pobivši neprozrenim naskočenijem strazže: otvorili da bi vrata njemu tu na trat suču. Meju tim otvlačili da bi Goti otšastije: tvoreće da im ove ili one stvari nedostajet. Oni že 300 junakov mužki stvorije po zapovedi: vrata svojim otpriše otlučeni dan: i vaveden Got vekšuju sramotoju neže škodu Rim popleni. Pišut jedni da otprta sut Gotom rimska vrata Probe svetlije i bogatije ženi deja nijem: jegda milosrdovaše rimski plk padajuć povesud gladdom i nemoćami: jakože skot. Sije pametno jest: jakože povelj Alarik kralj da bi se nijedna sila ne stvorila tim iže zbegli bi v crikve svetih: poglavito že Petra i Pavla. Ježe i velikoju veroju hranjeno jest.</p> |

| Cipelli   | Kožičić  |
|---|--|
| [3.] Maomethis ortus  | Mahometa početije. (r. 599)  |
| <p>Ex Arabia constanti veterum scriptorum fide hoc malum orbi prodijt. Inde enim humili loco natus, dum locandis, conducendisque camelis victum quaerit adolescens ingenij nafri, Viduae dominae nuptijs et opibus mox auctus, Sergium monacum nostratam familiarem habuit, cuius adiutus opera, cum Christianos et Iudaeos accusaret, hos ut impios, qui summum prophetam excruciasent, Nos ut simpliciores, qui de Christo ridicula prodamus, paulatim latronum manum coëgit, et divinitate quadam inde sibi astructa, facilemque levissimo hominum generi persuasa, consilium armis addidit. Inde rerum successu prosperiore elatus, Syriam vastat, et Damascus regionis caput expugnat. Tum vero in Persas arma conversa, quibus congressus, et primo victus, reparandis copijs intentus Scaenitas sibi Arabas adiungit, gentem per ea tempora Romanae militiae assuetam, et quae ob negata ab Heraclio stipendia, rebelles animo induereat, sicque paulatim firmato imperio, et divinitatis cuiusdam opinione persuasa, quam armis tuendam contra adversantes praeceperit, quadragesimo vitae anno, veneno (ut aiunt) a domesticis dato perijt. In quo homine nescio magis ne ingenij calliditatem admirer, an gentis eius stultitiam, an potius Christianorum principum socordiam, qui nec nascentem comprimere flammam (factu tunc facile) voluere, nec magnis postea rerum successibus auctam potuere. Unde labes illa iam ad hoc aevi non Asiam solum, et Africam, sed magnam Europae partem infecerit, ut iam de Christiana pietate tuenda in discrimen ventum sit.</p> | <p>Od Arabije izide zlo sije miru: leto krstijanskago spase-nija okolu 620. Eraklija že 12. Tu rodiv se od niske ruke: najemljuć i posujujuć kamele živeše junošā šegav: pomožen potom smešenijem i blagom gospodarice vdove. Ime ošće domaćina Serĳija mnija od naših: jegože delom pomožen: dojdeže krstijane i ljudeje krivit: ljudeje jakože nečistivije: zanje da velikago proroka izmučiše. Nas že jakože priprošćeje da pravimo od Krsta ta jaže pravimo: sabra pomalo mnošastvo razbojnikov: i božanstvo nikoje ottudu sebi vazamši: svet prida oružiju. Vzenesen potom prospešnim posledovanijem stvari Suriju potr: i Damask strani oneje glavu siloju vase. Boj bivši potom sa Arabljani: pobejen bisi: v tom že popravil da bi vojsku pridruži k sebi šenite Arabe. Narod sa taja vrimenta rimskoj vojnici naučen: i iže zatajanago mita radi od Eraklija otvrgal se biše. I tako utvrdi cesarstvo pomalo: i svetosti nijkje veruju naputi: jaže oružijem branila da bi se povel: protivu neprijateljem. Zgibe na 40. leto života otrovami: jakože govoret: danimi od domaćih. Jego potom naslednici: krstijanske gospode nemarnostiju ne takmo Asiju i Afriku: zauješe: na veliku ošće čest Europe: toliko da pogubno jest juže krstijansku veru moći obraniti.</p> |



| Cipelli  | Kožičić   |
|--|---|
| [4.] De origine Turcarum   | Od početija turačkago (r. 1030)   |
| <p>Turcae, partim Caspio mari proximi, quae Asiam, orientemque vastarunt, Caucasique veteres incolae, qua parte ad arcum vergit, partim inter Scythicas gentes relati, et hunnici sanguinis, qui postea Ungari dicti sunt, existimati, quod ex graecis autoribus, et latinis aliquot colligas, veteres scriptores (quod sciam) de his nihil prae-ter Mellam, et ille praeter nudum Turcarum nomen in Scythiae relatione nihil aliud addidit. Sive igitur veteres illi a Mella relati, sive recens aliquod genus hominum, eorum certe qui Caspij maris accolae fuerunt tenuissima memorantur primordia, et ut caeterarum gentium plane obscura, nam septingentesimum ab hinc annum natali solo relicto, in Persidem atque Asiam minorem primum impetum fecere, sed nec unus dux illis, nec certum imperium, vagi dispalati-que quoque cuique fors affuit, latrocinantes magis, quam belligerantes provincias vastarunt, prima stipendia Basilio Macedone imperante sub Muchumetio Sarracenorum principe meruere, quorum praecipue opera Babilonios, Indosque ille vicerit. Sed peperit his virtus invidiam prohibitive ad sua redire, indignati primo secedunt, inde uno alteroque proelio Tangrolipicis Mucaletij ducis eorum auspicijs feliciter adversus Sarracenos gesto, tandem egregie vincunt, Muchumetiumque profligatum acie obruncant, ex quo res Turcica ad Tangrolipicem delata, is alijs Turcis ad se accersitis Cucumetium nepotem adversus Arabas, cum paratissimis copijs misit, qui proelio ab his victus, cum a patruo per summum contemptum exceptus esset, eius iracundiam veritus, ab illo deficit, et Pasara Chorasiorum urbe munitissima sese includit. Tangrolipix interea proelio genti funestissimo in Mediae finibus cum Romanis Asani alterius nepotis ductu conflixit. Quo victo et caeso, indignatus illa Aleim-mum fratrem iterum in Romanos misit, qui egregiam victoriam capto Liparite Graecorum duce, et caesis etiam Iberis Romanorum socijs retulit, sed cum Liparitem primum, mox et dona a principe missa facile Turca reddidisset, nec praestarent Romani quod promiserant, ingentibus copijs accinctus Tangrolipix Asiam omnem ad euxinum mare aut vastat, aut subigit, variatum deinde in gente factionibus exortis ad Gallorum usque memorabilem illam expeditionem qua fracti ab his saepius, magna etiam imperij parte multati sunt. Donec Othomanus ab hoc Selino, qui rerum nunc potitur, nonus veterem gentis gloriam asserere ausus est. Is obscuro loco et parentibus agrarijs natus virtute, ac calliditate singula-</p> | <p>A zač pomenusmo Turke malo preje: recimo na kratki tko sut i otkudu pridoše: i kimi voji vzrastoše stvari ih. Turci jednim delom susedi sut Kašpiju moru: iže Asiju potrše i Istok: i stari obitatelji sut Kaukaza gori: u onoj strani jaže gl-edat na Trmuntanu: drugim delom popisani sut meju tatar-skim narodi: i unnačkije krvi: iže Ugre narečeni sut potom. Otku-du godi sut početak njih mal pravit se. Jest ninje okolu 720 let: da otočasku zemlju ostavivše najprvoje držanije stvoriše v Prsiju: i Asiju juže Manjšu zovut. živil jest potom narod sa nikada srično: nikada nesrično: nestrojenija radi: ježe bilo jest mnogo kra-t meju njimi: daže do pametnago onogo spavlenija Francozov: od jegože rečeno jest: imže razbijeni sut često krat: i velike ošće česti gospodstva lišeni: dojdeže Otoman pred ovim Soli-manom 10. posli se vethu slavu jazika togo povrnuti. Sa od tmena mesta i po seljačkih roditelj rojen: krepostiju i šegu velikoju: sabrav vojsku nestrojniov: nače obnašati turačkoje oru-žije: ne manje trudljiv svojego jezika ljudem neže našim. Vaze tagda kaštel jedan: jegože svojim imenom Otomana nareče. Sa nadaleče biše ot Prusije k Trapezuntu gradu glavi tegoje cesarastva 6 dan puta. Tečaše tagda leto spasenija našego 1300. pod Bonifacijem 8. va vrime svršenija cesarastva Mihovila Pale-ologa: i početka Andronika sinovca jego: koje vrime Albrt cesarastvovaše na Nimceh. Otoman že sice načanši v dvadeset i 8. leteh: ježe cesarastvova podbi veliku čest Bitinije: i nemalo gradov pri Črnom more položenih. Sledi sego Orkan sin: jegože stvari toliko vzrastoše: raspirajućim se meju soboju Grkom: da va-</p> |

ri, conflata per seditionem manu, circumferre turcica coepit arma, in suae gentis homines non minus infestus quam in nostros. Paulatimque rerum successu, et imperandi libidine inflammatus castellum, quod Othomanum de suo nomine appellari voluit, coepit. Distabat id a Prusia Trapezuntum versus itinere dierum sex. Agebatur autem annus salutis nostrae millesimus trecentessimus, praeeratque in Barionae sede Bonifacius octavus, circa exitum Michaelis Palaeologi et Andronici nepotis initia, quo tempore Germanis Albertus imperabat. Othomanus igitur his auspicijs intra octo et viginti annos, quibus rerum potitus est, incredibile dictu quantum rem suam auxerit. Magnam certe Bithyniae partem brevi subegit, oppidaque ad euxinum posita non pauca cepit, qui moriens Orchani filio regnum per manus tradidit, sub quo dissidio Graecorum Cantacuzeno et Palaeologis contententibus, adeo res Othomanica crevit, ut Prusiam Graecis ademerit et dum Cantacuzeno magis quam Palaeologis favet, primus in Europam ab eo accersitus traiecit. Caramanum etiam, perfidia in illum usus, cuius filiam in uxorem duxerat, interfecto eius filio adolescente, non exigua principatus parte exiit. Qui post vigesimum secundum imperij annum Ammuratem filium haeredem reliquit. Is avitam, paternamque felicitatem aemulatus, in Caramanum avum maternum non minus infestus quam pater fuit. Mox ab imperatore Palaeologo sollicitatus in Bulgaros, fratremque Peloponnessi principem, qui bellum moverant XII Turcarum millibus in Europam transportatis, egregie Bulgaros, hostesque imperatoris ultus est. Hinc Europeis opibus illectus, dum ulcisci imperij hostes simulat usus Genuensium navibus, Hellespontum ad Abydum superat. Callipolimque cum alijs oppidis occupat. Is fuit annus millesimus trecentessimus sexagesimus tertius, nec multo post Serviam, Bulgariamque ingressus, cum Adrianopolim prius occupasset, occurrentes sibi cum paratissimis copijs hostes ingenti caede profigat Lazaro Serviae principe in acie caeso, sed mox a servo in domini vindictam Ammurates occiditur, cum annos viginti tres imperium tenuisset Pazaite et Solimano liberis superstitibus. Pazaites interfecto per insidias fratre, patris mortem ulturus Marcum Craievicum Bulgarorum principem proelio superat, et interficit. Inde magnam Bulgariae parte sibi subiecit. Nec tanto rerum successu quietus, Bossinam, Croatiam, ultioresque Illyrici partes vastat. Constantinopolim annos octo obsidet, facileque obsessam iam tunc expugnasset, nisi Ungarorum, Gallo-

ze im prusiju: najprvi prebrodi va Europu: vazvan ot Grkov. Vaze Karmanu nemalu čest gospodstva: jego hčer vazel sebiše za ženu: nevernost mu stvorivši i sina mu mlada ubivši. Sa po 20 drugom letu Murata sina naslednika ostavi. Iže zvan od Paleologa cesara plati se nad Bugari: i nad cesarovim bratom iže račaše ga. Prozvan potom evropskim bogatstvom dojdeže tvorit se cesarove neprijatelje nakazati Galipolj podsede. Bisi leto toje 1363. Nemnogo potom všad v Srbsku zemlji i v Bugarsku Drinopolj vazamši velikim pobojem razbi naših: Lazaru srbskomu despotu v boji ubijenu suču. Ubi potom Miloš Kobilić Murata cara na osvetu semr-ti Lazara despota gospodina svojego: pokle cesarstvova let 23 ostaviv 2 sina Pazajita i Solimana. Pazajit ubiv brata lastiju: platil da bi se za otčinju smrt: pobi Marka Kraljevića bugarskoga načelnika i ubi. Podbi potom poda se veliku čest Bugarske zemlje. Nezadovoljan o tom drča v Bosnu: Hrvacku zemlju i Slovinsku: leža pod Carigradom 8 let: i vazel bi ga juže bil lahko: neže da zboja se prišastva: Ugar i Francozov: ježe srete pri Nikopolji: i pametnjiv bojem pobe-di je: pobivši ili jamši vekšu čest francoskih vojev: v prvih Ivana hrcega Burgundije: Žigmunda že kralja ugarskago tagda razbi: iže jet bil bi od Turak: ako bi na bnetačku armatu ne ušal: nad kom kaptian tagda biše Tomaš Mucenig. Vračajuć se potom pln ufanija k Carigradu: pokle ležal juže biše pod njim 2 leta ganut strašnimi glasmi Tamburlana Tata-ra: iže s beskonačnim množtvom udril biše na turačke grade: vzdiviže se protivu njemu car i spraviše se pri gori Zvezdi na meji Galacije i Bitinije v Natoliji. Pobjieno jest v tom boji na 200 tisući Turak. Pzajit že car živ pride v ruke

rumque adventum formidans, quibus ad Nicopolim occurrit, memorabili proelio nostros superasset, caesis, captisque magna ex parte Gallorum ducibus in primis Ioanne Burgundiae duce, et Sigismundo Ungariae tunc rege tumultuaria pugna fuso. Qui facile in hostis potestatem venisset, nisi Venetae classis occurso servatus è fuga esset, cui tum Thomas Mocenicus, qui postea Michaeli Steno successit, praeerat inde ad Constantinopolitanam obsidionem spei plenus regrediens, cum eam biennio obsessam tenuisset, trepidissimis Tamberlanis Scythae nuntijs, qui infinita pene multitudine Turcarum terras invaserat, excitus, illi ad Stellam montem congregitur, in Galatiae, Bithyniaeque confinio. Caesa sunt in ea acie Turcarum ducenta millia, vivus ipse Pazaites in hostis potestatem venit, qui aureis cathenis caveae vinctus, ad mortem usque à Tamberlane circumductus est. Incidit haec clades Turcis in annum millesimum trecentisimum nonagesimum septimum salutis nostrae Bonifacio nono pontifice Romano. Huic duo fuere liberi mares Orchanes, quem alij Calepinum, et Maomethes, quem nostri Moysen magno, uti video, errore dicunt. Orchanes intra biennium per insidias à fratre interfecto, Maomethes rem Turcarum solus occupat, qui Turciae avito regno Asiae recepto per Tamberlanis interitum, Bulgaros et Vlachos praedis et cladibus afflixit, Adrianopolique recepta, regiam ibi sedem statuit. Ipso post annos septem et decem mortuo, Ammura-tes filius regnum init, Ioanne XXIII Barionae sedem tenente. Hic maiorum gloriam non solum aequavit, verum etiam longe superavit. Prima illi expeditio in Mysorum principem, qui nunc Servi dicuntur, fuit de quibus Scopiam et Novemontum post longam obsidionem cepit. Duos Reguli filios captos oculis privat, postea sororem eorum uxorem sibi adscisit restitutoque per has nuptias Novemonto in Vlachos, Ungaros, et Germanos incursiones graves facit. Inde in Epeirum deflectens Croiam expugnat, Venetorum arma in se sollicitat, Thessalonica his per vim adempta. Interim una ab Ungaris ingenti pugna victus, inducijsque ab his decennialibus impetratis, iterum ab iisdem Ungaris praeter iurisiurandi fidem Eugenij pontificis hortatu bello petitur, quos duplici proelio ducum nostrorum discordia et ambitione vicit. In altero ad Varnam Ladislaus rex Poloniae, et Iulianus Cardinalis obihere. In altera ad Basila victus Hunniades, caesique principes Ungari non pauci praeter gregarium militem, qui ad

neprijateljja svojego: je go že zlatimi verugami okovana vojaše za soboju Tamburlanovsudu. Bisi pokolj sa turački leto Gospodnje 1397. va vrijeme Bonifacija 9. rimskago arhijereja. Ime Pazajit 2 sina Orkana i Mehmeta. Ubijenu Orkanu preje dviju letu zasadi brata svojego: Mehmet sam po jat cesarstvo. Iže vazamši Tursku zemlju dedino kraljevstvo va Asiji po semrti Tamberlanovi: umuču potom razboji i pljenjenjem Bugarei Morovlahe. Drinopolj vazam: položi ondi kraljevski prestol. Umrvu semu po 17 leteh. Murat sin je go kraljevto prijast: sedeću Ivanu 23: na Petrovu prestolu. Sa starijih slavu ne samu dostignu: na i prejde. Prva rat je go bisi protivu srbskomu despotu: komu vazе Skopiju i Novi Pazar: po dlgi ležanji 2 sina je go jamši oslepi je. Vaze potom sebi za ženu sestru njih povrnvuši im Novi Pazar: prijazni sije radi. Drča često krat na Morovlahe Ugre i Nimce. Obrnuv se potom na Arbaniju silu vazе Kroju: Salonići ošće Bnetkom vazе po sili. Umri v se j radi: Frančisko Kon-tarin Bnetak husarov poglavije babe mojeje: otčinje matere pri-sni brat: muž zvrstit i poglavit. Pobijen bisi potom Mura-t jednuč od Ugar velikim pobojem: isprosi od njih mira za 10 let. Raćen bisi sopet od Ugar: Eujenija pape 4. prošeni jem: protivu miru i veri jaže biše meju njimi. Pobedi Ugre dva krat vojev razmerenijem i častoljubstvom. V jednom boju umrista Ladislav kralj poljski: i Julijan Cezarin kardinal: papin ligat pri Varni. V drugom pobejen jest pri Basili Ivan Hunjadski: i pobijeno bisi nemalo ugarske gospode: više drobne vojske jaže bez otočnika pobijena bisi. Ne stav mnogo podbi pada se Moreju jaže razmerenijem bratarskim podvigla se biše. Ide potom va Asiju mnižko žitije slediv: Mehmetu sinu skrb gospodstva poručiv: pod prigledanijem Čelibaše.

internitionem occubuit. Nec moratus Peloponessum fratrum discordia iniuriarum obnoxiam in ditionem redegit. Exinde reputans animo Regni molestias, et fortu-  
nae inconstantiam animo agitans, in Asiam abiit solitariam vitam secutus, et Maomethae, filio cura rerum demandata sub Calibassae tutela, quam non multo post repetere suasus (aetas enim filij non satis idonea rei administrandae adhuc videbatur) Epeirum ingenti exercitu repetit, (defecerat enim fere universa Scanderbecchio auctore) et Croia frustra per aliquot menses oppugnata, moerore animi obiit, cum annos quatuor et XXX regnasset. Longum esset, si Maomethis eius filij res gestas explicem, quae quanta fuerint, novum Othomanicae familiae magni cognomentum ab eo quaesitum, et in haereditas iam transmissum arguat. Is enim duo Christianorum imperia Constantinopolitanum, et Trapezuntium subvertit. Regna duodecim nobis ademit. Ducenas urbes Christianam pietatem secutas cepit, et in his Chalcidem insulam armis et Scodram dedicatione Venetis extorsit. Bellum maritimum per multos annos cum maioribus nostris gessit. Capham ponticam urbem expugnavit. Rhodon insulam frustra tentavit. Italiae capto Hydrunte arma intulit, et dum plus quam civile bellum in maiorem filium meditatur, cum annum unum et XXX praefuisset, obiit anno salutis nostrae M.CCCC octuagesimo primo, quinto non(as) Maij. Quo mortuo res Turcica civilibus armis aliquandiu iactata est, sed minore fratre victo et fugato, solus imperium Pazaites obtinuit, qui Vlachie castella quaedam cum expugnasset, inde in Sultanum Aegyptium copias eduxit, a quo saepe victi Turcae tandem pacem, foedusque inie-  
re. Caeterum cum otij appetentior à natura videretur, nec tamen per suorum hominum ferociam ferari à re bellica posset, paratis terra marique ingentibus copijs anno M.CCCC nonagesimo secundo Cerauniorum montium accolae invadit, tractumque illum liberarum semper ad eam diem gentium Turcicae servituti subdit. Inde septimo post anno terribili classis apparatu Venetis Methonem, Naupactumque mox inde et Dyrhachium adimit. Quin et in Foroiulensi agro trepidatum Turcis foede terram eam magno nostrorum damno vastantibus. Nec multo post pax  
secuta Andreae Gritti patricij clarissimi opera, post quam non diu superstes Pazaites fuit regno à Selino filio pulsus, qui rerum nunc potitur, ex quo annos ferme XXX imperitasset.

Nemnogo potom povrnu se sopet na gospodstvo: i pojde s veliku vojsku na Arbaniju: jaže malomanj vsa otvrgla se biše: Škanderbegom tvorečim. I bivši zaman nekoliko miseci Kroju: umri od žalosti; kraljevavši let 34. Otoman že sin jego dvoje cesarstvo podvrti: Carigradskeje i Trabezuntskeje prek Črnoga mora: i 12 kraljevstvu vaze nam: vaze išče 200 gradov: iže krstijansku veru držahu. Meju inimi vaze Bnetkom Negropunt otok silnu ruku: a Škutar mu se da. Kafa grad na Črnomoze. Rodu otok zaman pokusi se vazeti: vojsku vavede va Italiju Otrant vazam. umri leto 1481. dan 3. maja. Tagda Pazajit premoški Zelijaba mlajšego brata i prognavišiga: sam prijaš cesarstvo. Iže pokle vaze siloju kaštele nike v Morovlaškoj zemlji: izvede potom vojsku na Soldana v Ejupat: ot jegože pobejeni često krat Turci: smiriše se na konac i zavez stvorishē meju soboju: leto Gospodnje 1492. Spraviv po seh velike vojske po kopnu i po moru pojde protivu živućim na Črnih gorah: i oblada stran onu slobodnih ljudi daže do onogo dneve: i turskomu rabotanju podbi. Na 7. leto potom velike armate spravljenijem po kopnu i po moru sam svoju glavu ide i vaze Bnetkom Modun i Lepant: Korun me se preda: leto Gospodnje 1500. dan 14. avgusta miseca. Vaze malo potom i Durac. Vzbojaše se i v Frijuli: Turkom mrsko taručim zemlju onu s velikou škodu i sramotu krstijanskiju. Prognan bisi potom Pazajit od Selima sina pokle cesarstvova let 30. umri Selim po 10. letu: Solimana sina ostaviv iže i ninje živet. Siju dviju stvari i dela zač velika sut i mnogi živemo ošče iže videli smo je i slišali: ne trebujet je popisati: pišite ini za nami: dovlejet sih za sada. Reći očemo otsle kako prestavljeno bisi cesarstvo na Francoze.

Karal Veliki

## 5. Uspredba životopisa:

| Cipelli   | Kožičić   |
|---|---|
| C. Iulius Caesar dictator.  | Ijulij. (r. 2)  |
| <p>Primus hic perpetuam dictaturam invasit, debellata enim intra decennium Gallia, tentata tunc primum Britannia, et Germanis in sylvas, ac paludes suas compulsis, in Italiam descendit eaque solita celeritate recepta, Hispanisque pacatis, Pompeium Magnum Pharsalico praelio sudit cumque de omnibus hostibus triumphasset, tandem amicissimorum coniuratione oppressus periit aetatis anno sexto ac quinquagesimo, dictaturae vero in itae anno III. Vir pacis, bellicae artibus, et in primis clementia longe clarissimus, si libertatis assertor, quam invasor esse maluisset.</p>  | <p>Ijulij prvi rimski cesar: preje neže postupi na cesarstvo: Rimske Općine imenom vsu Francu podbi: i oblada 10 let. Prvi od Rimljan most stvorivši na Renu rikij prejde na Nimce: i prognja je v luge nike i jezera. Va Angliju otok neznanu preje i jakože da bi drugi svit bil mnenu: prejde: pobeđi: i na posluh pripravu: Španju Vlašku zemlju: i ostanak Europe oblada. Mnogije kralje pobeđi. Pompeja velikago gospodovanja radi pobi i na se-mrt pripravu. Aleksandriju vazam vzrati se v Rim i nače sam cesarastvovati. Muž knjižan zelo krepak: prostran i ka vsim milosrdan: ošče i k neprijateljem. Cesarstvova 5 let. Ubijen bi-si od prijatelj svojih: iže sprisegli se behu protivu njemu. Leto 56. zrasta svojego.</p>   |
| Ulpus Traianus  | Trajan. (r. 84)   |
| <p>Optimus omnium princeps externorum primus Traianus adoptione Nervae imperium meruit, Domitianus, foris adeo clarus, ut praeter Daciam provinciam factam vincto etiam eorum rege Deceballo, Parthos superavit, superatis regem dederit. Transstigritanas provincias imperio adiecerit, Armeniam, atque Arabiam pervastavit, ut nihil omnino habuerit, in quo culpari merito possit. Amicitiarum cultor, simplicium ingeniorum, atque eruditissimorum admira-tor, iuris humani, divinique consultissimus, ipse à literis et musis haud adhorrens. Huius cineres et ossa in urbem relata Cochlide columna supposita cum eius imagine, quae superstaret foro a se extracto. Quanta fuerit in eo bonitas, acclamationes principibus exhiberi solitae declarent, cum Augusti felicitatem, bonitatem Traiani his adprearentur. Vixit annis LXIII. Imperavit XX.</p> | <p>Najboljši vsih zvanih cesari prvi Trajan Domaka svet: vani svetal. Besčisljenije strani Rimskomu Cesarstvu podbi: nauče zelo človečaskim i božastvenim zakonom. Kolika bisi v njem dobrota otsudu javljajet se: da prositi običut ljudi načelnikom blaženstvo Avgusta: Trajana že dobrotu. Umri van Rima: popel jago i kosti v Rim prineseni položeni sut na stupu onom zdelanom: iže jest za Crikvu svetago Marka: be tu onda plac-a: stup že posrede place stojaše s kipom jago i zoviše se Trajanova placa. Sazida sa i jakkínskoje pristanišće: jakože kip jago konjički kažet tu. Sazida i most kamen na Dunaju: po njemže gre-dijahu Rimljane od Srbske zemlje na Rdelsku zemlji i Morovla-šku. Pobeđiv bo Trajan tu zemlju naseli je Rimljan: česo radi i ninje tvredet Morovlasi da Rimljane sut i po stari rimsi običaj govoret: imže jegda se spotribiše pomož im se skoro moga-še po tom mostu. Delo veliko: ježe vsa malomanj ona dela jago nadhojaše. Imejaše ta most 20 stupov ot zdelana kamika: kih vsaki visok biše nog 150 od zemlje bez osnovanija ili fundamenta. Širina stupov na vsaku stran be nog 60. biše meju stupi daljina nog 70. lukov biše 19. Stvar velika trudna sl-avna i divna kako se je mogla učiniti v tolícej glubini i brzini vode. K tome ošče jest da dno Dunaja melno i blatno jest. Živi let 64 cesarstvova 20.</p> |

## 6. Značajke Kožičićeva prijevoda

Za usporedbu, kao što sam rekao, koristim drugo izdanje Cipellijeve knjižice iz 1517. U sljedećim izdanjima ima nekih izmjena i dodataka, ali Cipellijeve struktura i metoda pisanja su uglavnom isti, jer je sigurno on autor karakterističnih dodataka. Kako sam kaže u predgovoru, on je prvi koji je u nizu životopisa rimskih careva donio i dodatke, odnosno *ekskurse*:

„Quid, quod Caesarum haec à nobis instituta, tribusque libris concinnata series, multa interim habeat, quae delicatum etiam lectorem et capere et detinere valeant? Nam Byzantinae urbis originem, Turcas ad haec tempora principes, res ab his belli gestas, Maomethis ortum, romanae urbis captivitatem, et Asiae imperia supra quingentesimum ac millesimum annum repetita continet, quae omnia primus ego, (quod sine aliorum iniuria dictum velim) praestiti ac ut una veluti tabella depincta spectari commode possent, curavi.”

### 6.1. Struktura

Struktura cijele Kožičićeve knjige odražava djelomično strukturu Cipellijeve. Navest ću samo neke indicije. Iako je u to doba bilo uobičajeno na početku tiskati neko osobno pismo koje služi i kao predgovor, budući da objašnjava dalji povod pisanja, dva pisma, Cipellijevo koje piše Jakovu Minucciju i Kožičićevo Tomi Nigeru jesu prva paralela koja se odmah uočava. Kožičić dalje ne dijeli poglavlja na posebne „knjižice” (*libelli*) iako to stoji u naslovu, nego jednostavno na dva niza životopisa, tj. rimskih papa i careva. I jedan i drugi niz su strogo kronološki. Ipak niz papa je stavljen prije niza careva, iako je Isus Nazarećanin živio poslije Julija Cezara. Razlog je očito u teološkom shaćanju povijesti i podrijetla vlasti, te razlici i prvenstvu duhovne vlasti nad svjetovnom, kako se može odmah vidjeti iz Isusova životopisa, jer on je opisan kao „Kralj kraljeva i vladatelj vladatelja”. Potvrda za to je donekle i u činjenici što na kraju cijele knjige nema kazala za careve, nego samo za pape. Česte referencije na kršćansku eru („od rođenja Kristova”), kako ćemo kasnije vidjeti, još jedan su dokaz te Kožičićeve kršćanske preokupacije.

Dio o carevima kod Kožičića podijeljen je na tri dijela, ali bez posebno naznačene podjele i uvoda za svaki *libellus* kako je to kod Cipellija. Ta tri dijela jesu: 1) Rimsko carstvo, od Julija Cezara (101. pr. Kr.–44) do Arkadija i Honorija (395–423), s dva *ekskursa* (*Od gospodstva Partov i Prsijanov i Vazetje Rima*). 2) „Carigradski cesari” kojima u oba slučaja prethodi *Kratko počitanije iže gospodovali sut v Rimi: po Valentinijanu*, odnosno razdoblje od Teodozija mlađeg (408–450) do Konstantina XI. Paleologa Dragaša (1449–1453). Unutar tog poglavlja kod Cipellija nalaze se tri *ekskursa* (*Maomethis ortus, De Bysantio i De origine Turcarum*) i dva druga potpoglavlja (*Imperium Romaniae i Lascarorum stemma*); kod Kožičića je ista podjela, ali bez dijelova o dinastiji Lascarisa i bez *ekskursa* o Bizantu. Kožičić ne kaže zašto nema dinastije Lascarisa i zašto nema *ekskursa* o Bizantu. Ako je slijedio i Cipellijev stav, vjerojatno ga zanima prije

svega *Romani maiestas imperii*, rimsko latinsko carstvo i pravni slijed njegovih careva, odnosno razlozi njegove propasti. Odjeljak *Kratko počitanije / Brevis ennumeratio*, koji služi kao mali uvod u taj drugi dio, još je jedna Cipellijeva posebnost, pa tako i dokaz da je Kožičić morao slijediti Cipellija. 3) „Cesarstvo na Francoze” ili niz franačkih i zatim njemačkih careva potpuno odgovara predlošku, osim nastavka niza nakon Maksimilijana. Zatim, i jedan i drugi bilježe *interregnum* od 18 godina nakon Fridriha II. Štaufena i Rudolfa I. Habsburškog: „*Interregnum a Friderici morte ad Rodolphum Alburgensem per duodeviginti annos*” / (r. 1358) „*Rodulfus knez alburenski stvoren bisi cesar na konac: pokle 18 let ne bisi cesara*”. Budući da obojica navode 18 godina za *interregnum*, odnosno bezvlade, očito ne uzimaju kao početak ni godinu svrgnuća Fridriha II. (1245), ni njegove smrti (1250), nego vjerojatno godinu smrti Konrada IV. (1254), ili, što je manje vjerojatno, godinu smrti Vilima Holandskog (1256). Kožičić ovdje izgleda točniji jer kao početak ne navodi smrt Fridriha II., nego samo 18 godina bezvlada. Fridrih II. umro je 1250. što znači da bi do 1273. godine koja se uzima kao siguran datum početka vladavine Rudolfa protekle 23 godine, pa Cipelli u tom slučaju ne bi bio točan u računu. Kožičić sličnu pogrešku pravi glede Henrika VII. kojeg on drži za VI. (r. 1377, u glagoljskom originalu je „E - jest” = 6 ), dok Cipelli ne navodi nikakav redni broj. Riječ je doista o Henriku VII. rimskom caru (1308–1313) kojeg je okrunio papa Klement V, redni broj koji Kožičić navodi, dok Cipelli spominje samo ime pape bez rednog broja.

## 6.2. Cijeli niz careva

Kako u strukturi ima razlika i sličnosti, tako ih ima i u cijelom nizu careva (kojega ovdje ne donosim zbog dužine teksta). Prva razlika je u tome što Cipelli nema nastavka nakon Maksimilijana, dok Kožičić još donosi životopis Karla V. Ipak, radi sigurnosti trebalo bi provjeriti eventualna nepoznata izdanja između 1517. i 1531. i prijevod na francuski (Pariz, 1529) iako je to manje vjerojatno, kao što se vidi iz niže opaske gdje govorim o kronologiji. I jedan i drugi, međutim, ili izostavljaju ili grupiraju one careve koju su bili uzurpatori ili su u zajedničkim vladama bili drugotni (vladari za vrijeme krize u 3. st.; tetrarhije; zatim za istočno carstvo, za dinastiju Anđela, Aleksej IV, te Aleksej V. Dukas uzurpator, odnosno Paleologa Ivan VI. i Ivan VII). Možda je razlog u tome da se naglasi pravni slijed rimskih careva.

## 6.3. Ekskursi

Kao što sam već rekao glede strukture, Kožičić nema *ekskursa* o Bizantu, dok se ostala tri nalaze na istom mjestu kao i kod Cipellija. U *ekskursu* o Partima i Perzijancijama (r. 207) tiskarska je pogreška u glagoljskom originalu za broj 80, odnosno 400; pogrešno je otiskano, vjerojatno zbog sličnosti glagoljskih slova „O” i „U”, gdje nalazimo „O” (on = 80), a prema predlošku treba biti „U” (uk = 400), što je i logično i kako se isto susreće prije (r. 201), jer se odnosi na povijest Novoperzijskog carstva Sasanida (224–651), koje je, kako je poznato, trajalo oko 400 godina.

Jedna od značajki Kožičićeva prijevoda je određena sloboda i originalnost, odnosno stavljanje malih uvoda i skraćivanje ili dodavanje teksta vjerojatno prema pretpostavljenom interesu čitatelja kojima je namijenjen i njegovoj vlastitoj erudiciji. Kožičić često donosi mali uvod ili zaključak kao vezu za sljedeće poglavlje ili životopis čega obično u predlošku nema. Evo samo dva primjera, iz prvog i iz četvrtog *ekskursa*.

Uvod: (r.196) „...zanje da otsele naprvo potrebno budet nam pomenuti večkrat va Istoce Prsijanov i Partov oružija ili rati. Parti tatarski rod sut strannici v Suriji”. Zaključak: (r. 243) „Na vrnimo se juže k cesarom”.

U *ekskursu* o Turcima, jasno se vidi da je neke dijelove zapravo on sam sastavljao: „...post quam non diu superstes Pazaites fuit regno à Selino filio pulsus, qui rerum nunc potitur, ex quo annos ferme XXX imperitasset.” / (r. 1137) „Prognan bisi potom Pazajit od Selima sina pokle cesarastvova let 30. umri Selim po 10. letu: Solimana sina ostaviv iže i ninje živet. Siju dviju stvari i dela zač velika sut i mnogi živemo ošće iže videli smo je i slišali: ne trebujet je popisati: pišite ini za nami: dovlejet sih za sada. Reći očemo otsele kako prestavljeno bisi cesarstvo na Francoze.”

#### 6.4. Pojedini životopisi

Struktura je redovito ista i u predlošku i u originalu. U oba slučaja nalaze se uglavnom sljedeći elementi, poredani ne uvijek istim redom: podrijetlo, život i djela pojedinog cara, moralna ocjena vladanja, odnos prema kršćanskoj vjeri, vrijeme vladanja, mjesto i godina smrti. Već iz priloženog primjera životopisa Julija Cezara i Trajana, i posebno kad se usporede svi životopisi, vidi se da je Kožičić puno dosljedniji u navođenju tih elemenata, osobito godina života i vladanja.

Unutar pojedinih životopisa, kad je to slučaj, donosi mnoštvo podataka koji spadaju u osobna opažanja. Mogu se dodati i svojevrсни „komentari svoga vremena” i redovito s referencijama na lokalnu povijest, kao što je to vidljivo i u gore donesenom životopisu cara Trajana.

#### 6.5. Kronologija

Kožičić više puta upotpunjuje datume i donosi referencije koje imaju kršćansko značenje. Na primjer u *ekskursu* o zauzeću Rima: „Non potui non vehementer mirari tantum vel temporum iniuriam, vel scriptorum inertiam, tum veterum, tum recentium fuisse, ut cum Romam orbis reginam captam ab Alarico Gotthorum rege, anno post eam conditam millesimo C.LXIII. certatim omnes memoriae prodant, seriem tamen rei, ut indagandam non censuerint, aut indagatam tanquam rem plane ignobilem nec scitu dignam oblivione involverint.” / (r.455) „Leto 1164. Od sazidanija Rima: rojstva že Gospodnja 412. Rim vsemu miru glava: iže pobedil biše narodi i vas mir vazemljet se gotskuju lastiju.”

Ili u *ekskursu* o Muhamedu: „Ex Arabia constanti veterum scriptorum fide hoc malum orbi prodijt. Inde enim humili loco natus...” / (r. 581) „Od Arabije izide zlo sije miru: leto krstijanskoga spasenija okolu 620. Eraklija že 12. Tu rodiv se od niske ruke...”



Pored toga stavlja godine ili redne brojeve za vladare, ako ih nema kod Cipellija, kao što smo vidjeli za Henrika VI. i papu Klementa V., ili u sljedećim primjerima, gdje upotpunjuje i posuvremenjuje datume: „...usque qui cum Maomethe etiam conflixit.” / (r. 237) „... iže s Mehmetom 8. carom boj bi leto okolu 1480.”

Takvo usklađivanje datuma može nam pomoći i u datiranju redakcije i jednog i drugog teksta: „...nam septingentesimum hinc annum natali solo relicto.” / (r. 1037) „Jest ninje okolu 720 let: da otočasku zemlju ostavivše”. Ako se točno računa i uzme u obzir razlika od dvadeset godina, od datuma kada je Kožičić tiskao ili pisao svoj tekst, tj. 1531. ili 1530, znači da Cipelijev tekst potječe iz 1511. ili 1510, odnosno da je Kožičić koristio prvo ili drugo izdanje, ukoliko u kasnijim izdanjima ili prijevodima Cipelli nije usklađivao datume.

## 6.6. Onomastika i toponomastika

Na više mjesta Kožičić prilagođuje svojem shvaćanju i poznavanju povijesti i zemljopisa imena osoba i mjesta. Na primjer, zamjenjuje imena *makedonski – bugarski*: „Primum igitur Parthis Arsaces libertatem asseruit ad eam diem cum caeteris orientis populus regibus Macedonum obtemperantibus...” / (r. 198) „Sije Arsaces oslobodi: iže s proćimi narodi istočnimi bugarskim kraljem rabotahu preje.” Posebno je zanimljivo vidjeti kako Kožičić prevodi zemljopisni termin *Illyricum*: „Nec tanto rerum successu quietus, bossinam, croatiam, ulterioresque Illyrici partes vastat.” / (r. 1072) „Nezadovoljan o tom drča v Bosnu: Hrvacku zemlju: i v Slovinsku.” Prema tom prijevodu *Illyricum* je „Slovinska” zemlja, Bosna, Hrvatska i ostale slavenske zemlje, što znači da u ovom slučaju *Ilirik* shvaća u širem smislu. Na drugom mjestu, u životopisu careva Severa i Maksimijana *Ilirik* shvaća u užem smislu, svodeći ga samo na Hrvatsku, iako je to anakronizam: „Severum haud multo post Maxentii factio Romae intra tabernas opprimet, et Maxentium Herculii Tyrannici virum spiritus sibi praeficit, adversus quem dum Maximinianus festinat, militum suorum defectionem veritus, retro in Illyri(c)um contendit, ubi ulcere inguinibus innato, cum deessent remedia, nec medici ob hominis immanitatem opem ferre auderent, vermibus undique erumpentibus obiit.” / (r. 355) „Severa ne mnogo potom Maksencijeva strana v Rimi ubi meju oštarijami: i Maksencija podviže. Maksimijanu že v Hrvackoj zemlji suću stvori se rana na stegni: i ne suću liku: probivajućim otvsudu črvom umri.” I ovi primjeri, kao i činjenica da je svom misalu dao naslov *Hrvatski*, te pismo Tomi Nigeru u kojem spominje *Hrvatsku zemlju* i „njezinu slavu”, dokaz su da je i kod Kožičića svijest o hrvatskom kraljevstvu ostala vrlo živa.

## 7. Zaključak

Već sama činjenica da je Kožičić od dva djela napravio jedno pokazatelj je određene originalnosti i kreativnosti. Kratko možemo reći da preuzima strukturu gotovo potpuno, bilo u cjelini, bilo u pojedinim životopisima, a sadržaj aktualizira mijenjajući ono što smatra da neće zanimati njegove čitatelje, odnosno unosi datume s referen-

cijama na kršćansku povijest, te puno podataka iz lokalne povijesti, prevodeći pritom zemljopisna imena i imena osoba. Sve to pokazuje da se puno služio vlastitom erudicijom i sigurno i nekim drugim povijesnim izvorima koje je morao imati u vlastitoj knjižnici. Ovi zaključci, naravno, imaju karakter ogleđa i služe samo kao početak cjelovite usporedbe i analize, jer da bi se donijeli konačni sudovi potrebno je usporediti sve životopise i provjeriti sve navode i datume, što pripremam za potpuni komentar Kožičićevih „Žitija”.

## Literatura

- Cipelli, Giovanni Battista (Egnatius), *De Caesaribus libri III*, In aedibus Aldi, Venetiis, 1516, <sup>2</sup>1517.
- Mrkonjić, Tomislav, „Pitanje predložka za Kožičićeve ‘Knjižice od žitiä rimskih arhierëov i cesarov’”, u: *Zbornik radova o Šimunu Kožičiću Benji*, JAZU, Zagreb 1991., str. 125-136.
- Mrkonjić, Tomislav, „La versione croata glagolitica dell’opuscolo „Vite dei Pontefici e degli Imperatori Romani” di G. B. Cipelli detto Egnazio”, u: *L’eredità di Cirillo e Metodjo. Omaggio a Vittorio Peri*. Atti del 41° convegno, Gorizia, 22-24 novembre 2007, a cura di C. Alzati, M. Grusovin, S. Tavano, Gorizia, 2009., str. 319-327.
- Nazor, Anica, Š. Kožičić, *Knjižice od žitija rimskih arhijerejev i cesarov. Rijeka, 1531. Latinička transkripcija glagoljskoga teksta (s predgovorom i uvodom)*, priredila Anica Nazor, Rijeka, 2007.
- Tutschke, Günther, *Die glagolitische Druckerei von Rijeka und ihr historiographisches Werk Knjižice od žitiä rimskih arhierëov i cesarov*, Verlag Otto Sagner, München, 1983. (Slavistische Beiträge, Bd. 169).

## SUMMARY

Tomislav Mrkonjić

*THE BIOGRAPHIES OF ROMAN EMPERORS BY KOŽIČIĆ.*

FAITHFULNESS TO THE SOURCE AND ORIGINALITY IN  
TRANSLATING

The question relating to the dependence on the source, namely, the matter concerning the originality of the translation of Kožičić's Biographies (*Knjižice od žitija rimskih arhijerejev i cesarov*, Rijeka, 1531) was resolved only partially by Günther Tutschke for the reason that he didn't know the source of the Biographies of the Roman emperors. Since the author of this article has ascertained that the biographical source on the emperors was the work of Giovanni Battista Cipelli (*Egnatius*), *De Caesaribus libri tres*, in this article he wishes to present the context in which the translations were produced, compare the structure of the source with the translation, juxtapose the texts known as „Excursus” (*De Parthorum et Persarum imperio*, *Romae captivitas*, *Maomethis ortus*, *De origine Turcarum*) as well as compare individual biographies. The conclusion is that Kožičić demonstrated a certain level of originality in his translations regarding the structure, the selection and elaboration of the „Excursus”, and in converting particular terminology. In many instances he integrated the biographies with the information regarding the local history, especially concerning Croats and southern Slavs.

**Key words:** *Giovanni Battista Cipelli (Egnatius); Šimun Kožičić Benja; books printed in Glagolitic script; Glagolitic script; Roman emperors; Roman Popes*